

Aksel Sandemose og moderne identitetskonstruksjon

Tormod Øia

Artikkelen drøfter forutsetninger for moderne identitetskonstruksjon. Bakgrunnen er en kritisk gjennomgang av noen hovedperspektiv knyttet til Ulrich Beck og Anthony Giddens. I motsetning til Beck og Giddens, som forfekter at det i et globalt rom av usikkerhet oppstår nye former for refleksiv identitetsdannelse, argumenterer artikkelen for et kontinuitetsperspektiv.

Det skjedde i den tiden man kaller den hete ungdom, da gutten galer som en hane, men oftest lider av sløvsinn fordi han på mange måter er blitt bedratt. Barndommen er het, og manndommen er het hos dem som ikke ungdommen gjorde sterile. Ungdommen er den tiden du finner ut hvordan din maske bør være. (Sandemose 1970:19)

Ungdomstida har mange masker eller ansikter. Parallelt med oppbygging av sosial og kognitiv kompetanse skjer det i ungdomsåra en intens meningsproduksjon og utvikling og konsolidering av egen identitet. Ungdom er i en situasjon der de både skal frigjøre seg fra foreldrene og etablere seg som selvstendige individer. Gjennom å leve deler av sitt liv skjult for de voksne definerer de unge sin egen humor, musikksmak, språk, idoler, verdisystemer, syn på framtid og det gode liv.

Identitetsdannelse – et refleksivt prosjekt?

Utvikling av identitet er et kontekstuellt, relasjonelt og samtidig individuelt prosjekt. I tidlig barndom er far og mor de store idealene og inntar en dominerende posisjon som forbilder. Andre tidlige referanserammer er barnehagen og skolen.

- Hvor ligger kildene og referanserammene til den meningsproduksjonen som skjer i ungdomsmiljøene?

- I hvilken grad tar venner og jevnaldrende foreldrenes og skolens plass som modeller og forbilder?
- Hvilken rolle spiller de moderne transnasjonale ungdomskulturene?
- Framfor alt, hvilke konsekvenser har de to store temaene globalisering og utvikling av postmoderne verdisystemer for ungdoms identitetskonstruksjon, og for deres tenke- og væremåte?

Disse store spørsmålene er det verken mulig eller et mål å besvare konkret eller entydig. Temaene er med og danner et bakteppe, som antyder vilkår, forutsetninger og impulser, til den meningsdannelsen som skjer i ungdomsmiljøene. Et viktig spørsmål er knyttet til i hvor stor grad den unge «finner seg sjæl» gjennom en personlig og aktiv prosess, og i hvor stor grad det bare blir slik. Å finne seg sjæl kan innebære å søke innover i seg selv på leit etter egenskaper, sterke og svake sider, og svaret på det spørsmålet alle ungdommer konfronteres med: Hvem er jeg? Identitetskonstruksjon innebærer også posisjoneringer og valg i forhold til det Mead (1962) betegner som viktige signifikante andre.

Er identiteten subjektivt til stede i bevisstheten til den enkelte unge i en kontinuerlig bearbeidingsprosess, eller har den mer til felles med en ubevisst refleks eller disposisjon, som sitter et sted i ryggmargen, beslektet med Bourdieus begrep habitus? Bourdieu tenker seg at samspillet mellom sosiale og psykiske strukturer forenes i habitus som et system av ubevisste eller kroppslige disposisjoner for handling. Habitus er det sosiale, eller samfunnet, nedfelt i individet, men samtidig et resultat av den individuelle biografi, slik at ingen habituser er identiske (Bourdieu 1995). I et blad som het Maidagen, skreiv Aksel Sandemose i 1933:

Du spør hvem jeg er. Det kan bli vanskelig å si. Vi var mange barn, og i min tidligste tid tjente faren min 9 kroner uken. Lønnen steg etterhånden til 18 kroner. At vi var proletarer oppdaget jeg ikke før jeg selv ikke var det lenger, men stadig bar alle proletarens kjennemerker – de merkene som har vært bestemmende for livet mitt.

Du spør hvem jeg er, og nu kan jeg si det kort. Jeg er min faders hevner. (Sandemose 1976:9–11)

Moderne identitetskonstruksjon

Den utbredte og allment aksepterte oppfatningen om forutsetningene for moderne identitetskonstruksjon er omtrent som følger: I tradisjonsbaserte samfunn, hvor endringene mellom generasjonene er små, var den voksen-

identiteten eller den livsvegen, som den enkelte nærmer seg gjennom oppveksten, staket opp på forhånd. For tidligere generasjoner lå framtida foran som en ferdig tråkket sti. Som kontrast beskriver Frønes (1985) den moderne tenåringsen som aktør på en rekke scener. Stil, språk og identitet varierer fra scene til scene. Han tegner en skarp motsetning til det enkle tradisjonelle samfunnet der identiteten var noe medfødt, selvfølgelig og ureflektert. Bonden og fiskeren var seg selv, og de visste hvem de var. Moderne identitet derimot er noe som må skapes.

Detta har lett til att identitet inte längre är något man mer eller mindre smärtfritt växer inn i, utan något som det är upp till den enskilda att forma själv. (Sernhede 1996:134)

Sernhede legger vekt på at det han kaller senmoderniteten, «har utvecklat vår kapacitet att iaktta, förstå, kommentera och förhålla oss till oss själva och andra» (Sernhede 1996:136). Ut fra et slikt perspektiv konstrueres moderne identitet subjektivt og selektivt gjennom en serie valg. Satt på spissen blir identitetsarbeidet, som den moderne tenåringsen utfører, å ligne med skapelsesberetningen knyttet til den egyptiske solguden Atum eller Re. Legendene forteller at Atum skapte seg selv gjennom egen vilje i det han utgikk fra sine egne lender.

Implisitt ligger forestillingen om at samfunnsformasjonen i moderne vestlige land representerer økt kompleksitet, fragmentering, differensiering og brudd mellom generasjonene. Kompleksiteten er kombinert med postmodernitetens dekonstruksjon av mening, begreper og verdisystemer – og, som en konsekvens, fravær av tydelige og troverdige store sammenbindende ideologier eller fortellinger. Framfor alt har nasjonen, som uttrykk for fellesskapet, og det store sammenbindende vi, kommet i miskreditt. Fellesskapsdimensjonen svekkes og individet blir den sentrale enhet. «Polyteismen kjem på ein måte tilbake, men i sekularisert form» (Hellesnes 1994:52) «Ingen har rett. Ingen *kan* ha rett. Men *éin* kan vinne» (Hellesnes 1995:77). Grensene for det som er lovlig eller normalt, overlates til den enkeltes dømmekraft.

Er det dette som er ungdommes scene – en tilstand av normløshet, mangel på indre sammenheng og opplevelse av at alt flyter? Phil Cohen trekker den konklusjonen at kompleksiteten i samfunnet gjør at det i det hele tatt er problematisk å se på ungdom som en enhetlig kategori. «Instead, we need to construct a model of multiply divided subjects in a multiply divided society» Cohen (1997). Ut ifra Cohen befinner ungdom seg i en tilstand preget av motsetninger. De er maktesløse, men med mye symbolsk makt. I

forhold til formell kompetanse slik den defineres av voksensamfunnet, preges de av diskvalifikasjon. Samtidig framstilles ungdom gjennom mediaindustrien som et veritabelt overflødigthorn av ønskede egenskaper. Unge dras mellom en ungdomskultur som de i stadig yngre alder fanges inn i, og inngangen til et voksent arbeidsmarked som skytes ut i tid. Disse motsetningene tar mange former og fører ulike grupper av ungdom inn på ulike veier.

Risikosamfunnet

Økende kompleksitet og differensiering er spesielt tydelig innenfor utdanning og kunnskapsproduksjon. Kontinuerlig produseres det vidunderlige og ufattelige nye teknologiske hjelpemidler, behandlingsmetoder innenfor medisinen og ikke minst drapsmaskiner. Handelen øker nasjonalt og internasjonalt. Stadig blir nye sider knyttet til menneskelige virksomheter og behov konvertible på et marked for salg av varer og tjenester. Giddens (1994) legger vekt på at spesialiseringen og differensieringen skaper avhengighet, og hele tiden konstituerer og forsterker skiller mellom eksperter og brukere. Systemet forutsetter tillit, troverdighet og forutsigbarhet. Han stiller spørsmålet om hvorfor de fleste mennesker rent faktisk har tillit til, og underordner seg, slike praksiser og sosiale mekanismer.

Giddens introduserer begrepet «high modernity». Moderniteten gjør oss til mål–middel rasjonelle aktører i Webersk forstand (Weber 1973). Den skaper bestemte motivasjonsstrukturer hos den enkelte aktør og samtidig oganisasjons- og beslutningsformer innenfor stat og samfunnsliv. Alle former for sosial praksis er underlagt krav til konstant revisjon på bakgrunn av en kontinuerlig strøm av kunnskap og informasjon. Raske sosiale og teknologiske endringer er i seg selv urovekkende, men i tillegg kommer at de verken svarer til menneskenes forventninger om en bedre framtid, eller oppleves som kontrollerbare. Vitenskap og teknologi skaper ikke bare muligheter, men også nye farer, risikoer og avmakt.

(...) vi befinner os i et univers af begivenheder, som vi ikke helt forstår, og som i stor udstrækning synes at være udenfor vor kontrol.
(Giddens 1994:10)

Summen blir at det produseres en dyp usikkerhet over hvor dette bærer hen. Denne usikkerheten gjenfinner Giddens som et sentralt trekk i konstruksjonen av moderne identitet. Ulrich Beck er den som sterkest har understreket usikkerhet som et sentralt element i moderne identitetskon-

struksjon. Han legger vekt på at én av globaliseringens sentrale sider er utvikling av og spredning av nye former for risiko. Disse nye formene for risiko er knyttet til modernitet.

De er produkter av det samlede industrielle framskrittsmaskineri og øker systematisk med dets videre utvikling. (Beck 1997:30)

Til forskjell fra tidligere former for risiko, som ut fra Beck var personlige risikoer, så er de nye risikoene globale med muligheter for å tilintetgjøre alt liv på jorda. De nye risikofaktorene opphever rammer og kategorier som rom og tid, arbeid og fritid og nasjonalstaten. Videre er de moderne formene for risiko ikke knyttet til mangelen på kunnskap, men til kunnskapsutviklingen i seg selv. Det knaker i tillitsforholdet mellom ulike ekspertvelder på den ene sida og på den andre sida menige brukere. Den offentlige panikken knyttet til kugalskap, munn- og klovsyke og oppsvinget for økologisk matproduksjon kan tolkes i en slik kontekst.

Parallelt med globalisering og utvikling av det Beck kaller risikosamfunnet, skjer det en sterk individualisering i den betydning at menneskenes oppmerksomhet flyttes fra de store fortellingene, og fra solidaritet og tilknytning til samfunnsskapte meningsdannende fellesskap, mot realisering av eget liv. Tilhørigheten til og avhengigheten av klasser, sosiale lag, tradisjon, religion, familie og etnisitet er erstattet av individualisering.

We live in an age in which the social order of the national state, class, ethnicity and the traditional family is in decline. The ethic of individual self-fulfilment and achievement is the most powerful current in modern society. The choosing, deciding, shaping human being who aspires to be the author of his or her own life, the creator of an individual identity, is the central character of our time. (Beck 2000:165)

Tilsvarende legger Giddens vekt på at det moderne samfunn innbyr til en særskilt form for refleksivitet som gjør at alle sosiale former og handlinger kontinuerlig blir utsatt for tvil og endring. Gjennom modernitetens framvekst inkorporeres refleksiviteten i selve fundamentet for systemets reproduksjon slik at:

(...) tanke og handlen konstant brydes mod hinanden. Hverdagens rutine har overhovedet ingen iboende forbindelse med fortiden, bortset fra når det, der «skete tidligere», tilfældigvis falder sammen

med noget, som principielt kan forsvares i lyset av den indstrømmende viden. (Giddens 1994:39)

Oppfatningen om at moderne ungdomstid representerer et brudd i forhold til foreldregenerasjon, tradisjon, etnisitet og klasse er langt fra original. Hovedpoenget for Beck og Giddens er at dette bruddet samtidig fører med seg nye former for individualisering og refleksivitet. Menneskene må leve sitt liv under betingelser som i sterk grad unndrar seg deres kontroll, i et globalt rom av usikkerhet, uten at de samtidig har entydige tradisjoner å forholde seg til. Overleverte livsoppskrifter og rollestereotyper svikter. De må samtidig bearbeide store mengder til dels motstridende informasjon. Disse forutsetningene tvinger individet til å leve et refleksivt liv.

Stilt overfor et utall av motstridende krav i et globalt rom av usikkerhet, må livsførselen være aktiv, man kan trygt si: administreres. (Beck 1997:117)

Ingen handling kan legitimeres kun ved å henvise til tradisjon. Denne sær-egne formen for refleksjon trenger helt inn i individene og gjør «selvet» til et refleksivt prosjekt som individet selv er ansvarlig for (Giddens 1992).

Brudd eller kontinuitet

Kontrasten til den måten Sandemose beskriver sin egen identitetsutvikling på er slående. Han oppdaget først gjennom å se seg tilbake hvem han var, hvor han hørte til og hvilken veg han hadde gått gjennom livet. Denne kontrasten er langt fra selvsagt. Sandemose vokste opp i et samfunn med sterke brytninger og raske sosiale endringer. Han «valgte» en livsveg som brøyt radikalt med foreldregenerasjonen. Flukten fra Jante varte livet ut. Sandemose byttet både nasjonalitet, klasse og språk. Sett fra utsiden ser det i høy grad ut til at Sandemose administrerte og regisserte sitt eget liv. I den utstrekning den enkelte skaper seg selv gjennom bevisste valg, og bryter med det selvsagte, gjøres det på basis av allerede eksisterende verdier, preferanser og kognitive strukturer. En tese om at den enkelte lager seg sin identitet og livsveg gjennom subjektive valg, er i virkeligheten meget krevende, og griper rett inn i den meget kjente og gamle debatten om forholdet mellom arv, miljø og egen fri vilje.

Furlong og Cartmel (1997) følger Giddens og Beck bare et stykke på veg. De legger vekt på at unge menneskers livserfaringer har endret seg

markert de siste to tiåra. Som en konsekvens av dette må unge mennesker i dag, uavhengig av kjønn og klasse, forholde seg til en serie med risikoer som var ukjente for foreldrene. Disse farene og utfordringene innebærer både stress, sårbarhet og en økende individualisering. Likevel ser ikke Furlong og Cartmel at seinmodernitet eller høymodernitet i samme grad representerer noe prinsipielt nytt. Modernitet har alltid implisert endring, sosial differensiering, usikkerhet og svekking av tradisjonelle bånd. Analyser og tolkninger av slike endringsprosesser «were identified by the founding fathers of sociology» (Furlong og Cartmel 1997:2). Sentrale sosiologiske begreper og perspektiv har fremdeles relevans.

(...) we suggest that life chances and experiences can still largely be predicted using knowledge of individual's locations within social structures; class and gender divisions remain central to an understanding of life experiences. (Furlong og Cartmel 1997:2)

For Furlong og Cartmel er det likevel et poeng at selv om det sosiale og strukturelle grunnlaget for ungdoms oppvekst og livssjanser fremdeles er viktig, er denne sammenhengen mer skjult enn tidligere. Gjennom møtet med samfunnet blir det skapt et inntrykk av at det er den enkelte, og ikke samfunnsmessige rammer, som har ansvaret.

Oppfatningene om at vår tid i særskilt grad er kjennetegnet av økende kompleksitet, uforutsigbarhet og raske sosiale endringer i et globalt rom av usikkerhet, er i seg selv diskutabelt. Enda vanskeligere er påstanden om at denne typen endringer på samfunnets makronivå har som konsekvens at selvet blir til et refleksivt prosjekt, som frambringer en ny form for individualitet.

Så lenge perspektivet er det enkelte individ, er det generelt problematisk å framstille tidligere historiske epoker som stillestående, mer forutsigbare og endimensjonale. Hva er realiteten og hvor overtar mytene i slike tolkninger? Hvilket samfunn er det man tenker seg? Det kan ikke ha vært Tyskland under trettiårskrigen, Rom under folkevandringstida, eller Europa den gangen de store pestsykdommene herjet. Den såkalt mørke middelalder var i virkeligheten preget av omfattende sosiale, økonomiske og kulturelle endringer. I det hele tatt blir sammenligningstidspunktet problematisk i slike resonnementer.

Spørsmålet må stilles om, eller på hvilken måte, de teknologiske, sosiale og økonomiske endringene gjør livet mer endimensjonalt eller mer komplisert. Økende kompleksitet i den betydning at vitenskapen hele tiden utforsker nye detaljer, at produksjonen blir datastyrt, eller at nye yrkesroller og ekspertkategorier utvikler seg, innebærer ikke nødvendigvis at dagliglivet

og tilværelsen for det enkelte individ oppfattes og oppleves som vanskeligere, mer uforutsigbar, uoversiktlig eller utfordrende. Ny teknologi er nettopp vidunderlig og ufattelig. Den skal brukes og kastes, men ikke forstås av andre enn spesialistene på det aktuelle feltet. Et sentralt grunnlag for vår livsform er, som Giddens påpeker, tillit til ulike ekspertvelder. På en rekke områder har hverdagen helt tydelig blitt enklere. Moderniteten produserer ikke bare ny kunnskap, den sorterer også ut gammel kunnskap og livsinn-sikt. Eksemplene på at hverdagen er blitt enklere, mindre utfordrende, og på at gammel kunnskap er blitt borte, er nesten uten grenser.

Er det rett, som Beck hevder, at vi befinner oss i en historisk periode preget av brudd, slik at hverdagens rutiner ikke har iboende forbindelse med fortida? Det er legitimt å reflektere over i hvor stor grad nye teknologiske landevinninger griper inn i hverdagslivets organisering, sammenlignet med landevinninger i industrialismen tidlige epoke. Edisons glødelampe hadde dramatiske konsekvenser. Avisene på 1800-tallet og radioen på 1900-tallet bandt nasjonen sammen og skapte nye offentligheter. Den første undersjøiske telegraflinja fra Europa til USA var ferdig i 1866. Tida for kommunikasjon over Atlanterhavet blei redusert fra 3 uker til 2 minutter. Bilen og flyet er etter hvert gamle oppfinnelser. Fryseboksen bidro til en radikal endring av matvaner og konservering av mat. Slike enkle eksempler peker mer mot kontinuitet enn mot brudd.

Samtidig er det grunn til å tru at gapet mellom generasjonene var større på 1960-tallet enn i dag. Industrisamfunnet og bondesamfunnet var på retur, media- og utdanningssamfunnet eksploderte. I store mengder strømmer etterkrigsbarna gjennom utdanningssystemet. For første gang ble det vanlig og mulig for brede grupper å skaffe seg høyere utdanning. Store grupper av ungdom skulle et helt annet sted i samfunnet, og i livet, enn der foreldrene var. Til og med klesdrakten og hårfrisuren var forskjellig. Unge menn hadde langt hår i nakken og gikk i olabukser. I dag er det som utvetydig ble oppfattet som barne- og ungdomsklær, praktisk talt forsvunnet, og brudekjolen skal være hvit. Når fellesskapsopplevelser relatert til store meningsdannende sosiale systemer svekkes, er det grunn til å tru at den privatiserte familien får økt betydning for individet. Demografiske endringer, med færre barn og flere besteforeldre og oldeforeldre i live, har styrket familien som sosialt og emosjonelt tilholdssted.

Var det norske samfunnet mer homogent og menneskene likere hverandre tidligere? Nettopp fordi svaret ofte presenteres som selvsagt, er det grunn til å stille spørsmålet. Har ikke tvert om de kulturelle avstandene blitt mindre, selv om verken ord som klasse, kultur eller identitet var oppfunnet? Klasseskille, ikke minst på landsbygda, var dramatisk mye større

og kunne, når avlingene sviktet, handle om sult og død. Omreisende var tatere eller fant, og langt ifra relativt uskyldige svenske eller tyske camping-turister. Knivslipere ble mistenkt for å være russiske spioner. Samene holdt seg med sjamaner og mytiske symboler og dyrket naturen. De var hedninger midt i det katolske eller lutherske Norge hvor prestene jaktet på hekser og fordrev onde ånder. Folkereligjøsiteten blomstret. Fjellene var befolket med troll og trollkjerringer. I fjøset og på setra var det tusser, huldrefolk, gjengangere og andre underjordiske. Langt der borte i det ukjente var det plass til fabelvesener, både kykloper, kentaurer og ildsprutende drager. Går vi tilbake til norrøn tid, møter vi et «mangfold av ulike forestillinger, og det var mange makter å forholde seg til» (Steinsland og Meulengracht Sørensen 1994:46).

Tilsvarende var «normalitetens grenser» videre. Sinnslidende, psykisk utviklingshemmede, senile, krøplinger, fattiglemmer og tiggere levde midt i samfunnet, uten profesjonaliserte yrkesgrupper som tok hånd om og sorterte ut de som ikke passet. Alle disse forskjellige menneskeskjebnene representerte både en nærhet, et mangfold og ikke minst en byrde. Først fra midten av 1700-tallet startet utbyggingen av tukthus, arbeidshus, oppfostningsanstalter, hospitaler og dårekister (Seip 1984) – det Foucault kaller for den store innesperringen.

Innafor sosialpolitisk tenkning har det vært en sentral oppfatning at den moderne kjernefamilien, naboskap og arbeidsliv til en viss grad er tømt for omsorgsarbeid, sosiale oppgaver og ansvar (Zetterberg 1981). Dermed er den også tømt for erfaring og læring. Dette handler også om storbyens anonymisering hvor den enkelte selektivt velger hvem han eller hun vil forholde seg til, og hvor det store flertallet blir oversett. Barn og unge som vokser opp i vellykkede middelklassefamilier, er i den moderne verden «forskånet» fra å møte problematiske sider ved det Alf Prøysen kaller «livets regnbue». Framfor alt måtte den store barnedødeligheten skape en permanent usikkerhet hos dem som vokste opp, og tvinge dem til å reflektere over livets forgjengelighet.

Globalisering

Det er omstridt i hvor stor grad, på hvilken måte og på hvilke områder det skjer en globalisering. I det minste vil det kunne være enighet om at det skjer en økende integrering av økonomiene i vestlige og høyt industrialiserte land. Samtidig sprer den vestlige og anglofile populærkulturen seg til alle verdenshjørner.

Although not all young people have the same access to consumption, the marketing of «youth» through products such as music and clothing is widespread, creating a superficial sameness based on age. (Wym og White 1997:2)

Globaliseringen er i et slikt perspektiv tvetydig. Samtidig som globaliseringen bokstavelig åpner nye kontinenter, ligger det her også en enorm standardisering. Dagens ungdom reiser mer enn tidligere, men overalt kan de spise de samme hamburgerne og kyllingene, drikke den samme colaen, lytte til den samme musikken og se de samme rockevideoene. I lomma har de trygghet i form av reiseforsikring. Når pengene tar slutt, kan de mobiltelefonere til mor og far. Det finnes ingen hvite flekker igjen på kartet, eller uoppdagede indianerstammer i det indre av Amazonas. Max Manus gjør seg følgende refleksjon:

Jeg personlig synes synd på ungdommen som ikke har anledning til å oppleve noe av det min generasjon hadde. Jeg tenker da spesielt på da jeg reiste til Sydamerika, Cuba og de stedene der, så var det for meg det store eventyret å komme til steder som jeg knapt hadde hørt om. Jeg hadde det jo ikke som ungdom i dag som ser fjernsyn, og på fjernsyn da opplever de alle disse stedene. Når de kommer der så tar de fly. Noen timer senere er de der, og så vet de omtrent hvordan det ser ut. Jeg mener, – det kan aldri gi dem det intense store eventyret slik som vi hadde det. (Max Manus (TV-intervju)

Tilsvarende skriver Jacob Sande (1945) om førstereisgutten Daniel Davidson, sønn av gamle Dave Myra:

Vesle Daniel skal ut i verda
og gjer kista klar i denne stund.
Over store hav mot sør går ferda
med «San Salvador» av Haugesund.

Har din glade lått med gråt seg blanda?
No er timen komen Daniel!
Havet kallar på deg, kom med handa,
vesle Daniel, farvel, farvel!

Vi vet ikke eksakt hvor gammel vesle Daniel var, men han var neppe mer enn 15 år. Hvor mye mer truende og usikker måtte ikke den reisen Daniel foretok inn i det ukjente fortone seg sammenlignet med de reisene dagens

reiselytne unge foretar. Et sted man kan komme til etter noen timers flytur med studentbillett, kan umulig ligge så langt borte og være så fremmedartet som Cuba en gang framsto, etter å ha gjennomlevet tre uker i sjøen med storm og flyvefisk på dekk.

Globalisering som standardisering griper rett inn i lokalmiljøets organisering. Den store verden der ute er kommet nærmere, og er samtidig helt konkret en del av det lokale i den forstand at lokaliteter gjennomsyres og formes gjennom sosiale påvirkninger og beslutninger som ligger fjernt fra dem. Nærbutikken er en del av en nasjonal eller internasjonal kjede. Bensinstasjonen en del av et internasjonalt konsern. Reklameskilter som er med på å forme lokalmiljøets estetikk, forteller om Kodak, Mitsubishi, IBM, Lewis, Cola og Mövenpick. Varene som en kan handle, er identiske med produkt en får alle andre steder. Det globale slår inn i det lokale gjennom en tilsynelatende utvisking av lokale særtrekk.

Utviklingen mot økende kompleksitet er selvsagt i den forstand at kunnskapstilfanget blir mer og mer spesialisert og fragmentert. Økende kompleksitet i en slik betydning innebærer likevel ikke nødvendigvis en tilsvarende kulturell kompleksitet. Det gir mening å hevde at USA rent teknologisk er et svært avansert samfunn, men samtidig kulturelt primitivt. Produktene som kommer til oss gjennom markedet, er abstraksjoner av menneskelig skaperkraft og arbeid. Det er ikke mangfoldet av individer, kulturer og livsformer vi møter, men den enkelte vare. Om en PC er produsert i USA eller Korea, er likegyldig. Uansett blir den levert med det samme operativsystemet, og «alle» sitter og klikker på den samme musetasten. Paradoksalt nok forutsetter denne formen for spesialisert arbeidsdeling, kombinert med gjensidig avhengighet, ikke bare forskjellighet, men også likhet og forutsigbarhet. Forutsetningen for at et marked skal fungere, er likhet i verdier, vurderinger og forutsetninger. Først når det er oppnådd enighet om den abstrakte verdi i form av kroner eller dollar, kan varebyttet finne sted.

I Durkheims samfunnslære inngår arbeidsdelingen som nøkkelen til å forstå forutsetningene for at moderne statsdannelser kan eksistere uten store indre konflikter (Durkheim 1989). Gjennom arbeidsdelingen blir likhet som forutsetning for samhold borte. Til gjengjeld oppstår det en gjensidig avhengighet som knytter menneskene sammen i samarbeid, og frambringer «en helhet av ulike individer, en harmoni av motsetninger» (Østerberg 1974:39). For Durkheim ligger arbeidsdelingens funksjon i at den skaper en overindividuell moralsk virkelighet. «Harmonien av motsetninger» forutsetter felles kjøreregler og koder. Ikke uten grunn er et sentralt kjennetegn ved moderne samfunn den enorme veksten i kommunikasjon. Poenget er at samfunn basert på det Durkheim kaller mekanisk solidaritet

(hvis slike samfunn noen gang har eksistert), er fragmentert i selvforsynte enheter som lett kan falle fra hverandre. Likhet utover stamme, klan eller det nære sosiale fellesskap er ikke påkrevet. Hver liten stamme kan ha sine egne guder, ekteskapsritualer og former for barneoppdragelse. Standardisering innenfor moderniteten gjelder også nasjonalstater imellom. Så lenge nasjonalstaten fungerer som ramme og kontekst, kan hvert land ha sine utdanningssystemer, tollsatser og regler for matsminke. I et samfunn basert på internasjonalisering, markeder og kommunikasjon blir derimot behovene for likhet og standardisering i teknologisk, juridisk, kulturell og moralsk forstand påtrengende.

Individualitet

Individualitet er et flertydig begrep. Fornäs (1992) finner det han kaller en «growing individualization» i betydningen:

... the individual person increasingly has to – and can – choose his or her way of life without relying so much on belonging to social collectives. (Fornäs 1992:13)

Frønes slår fast at: «Det postindustrielle samfunnet er et samfunn med økt vekt på individualisme og individuell unikhet» (Frønes 1998:30). Friheten er likevel mer tilsynelatende enn reell. Fremdeles betyr sosial bakgrunn mye for valg av livsveg og livspartner (Hansen 1995). Gutter og jenter velger utdanning og yrke like tradisjonelt som tidligere. De ytre kravene samfunnet setter til kvalifisering og kompetanse virker styrende på den enkelte. Ikke desto mindre er friheten til stede som en distinkt følelse.

Fører denne relative og opplevde friheten, gjennom at ungdom foretar ulike valg, til økt idividualitet i betydningen autentisitet, genuinitet eller originalitet? Gir friheten mange og brytende livsanskuelser, eller ender moderne individualitetsdyrkelse opp i det Sartre (1978) betegner som serielle tilstander av likhet? I den utstrekning det er rett at den unge i det moderne samfunn er fristilt fra moralske og meningsdannende sosiale kollektiver, vil det samtidig innebære fravær av forpliktelser og ansvar. Nærheten til klas-siske beskrivelser og tolkninger av ungdomskulturene som preget av hedonisme, kortsiktighet og ansvarsfrihet er tydelig (Christie 1968). Uavhengighet og opplevd selvstendighet kan innebære selvopptatthet, egosentrisitet og større grad av likegyldighet overfor andre.

Ottar Hellevik (2001) har med basis i Norsk Monitor i særskilt grad forsket på endringer i befolkningens verdier fra midt på 1980-tallet til i

dag. Han finner mellom annet at ungdom skiller seg klart ut når det gjelder å prioritere øyeblikkets behov, og at de er mer opptatt av iøynefallende forbruk. Tilsvarende er ungdom mindre innstilt på å ta hensyn til andre. Framfor alt har de yngre en langt mindre streng samfunnsmoral, og aksepterer i større grad ulike former for lov- eller regelbrudd. Samtidig er ungdom mer urbane, spontane, spenningssøkende og mindre villige til en personlig innsats for miljøet. Det som teller, er å ha det morsomt her og nå.

I beskrivelsen av moderne ungdom legger Ziehe (1982) vekt på at det har utviklet seg en ny narsissistisk sosialisasjonstype eller personlighet som bryter så sterkt at vi kan snakke om en «ny ungdom». Denne nye personlighetstypen kjennetegnes av jeg-svakhet, behov for anerkjennelse, selvbekrefteelse og manglende evne til å knytte seg følelsesmessig til andre mennesker. Der Ziehe legger vekt på jeg-svakhet og narsissistisk selvdyrking som grunnleggende strukturer for å forstå moderne identitet, framstår det moderne mennesket i Giddens og Becks versjon med en ny særskilt refleksivitet.

Ziehe med sin marxistisk og psykoanalytisk inspirerte kritikk av den moderne sosialisasjonstypen beveger seg i forlengelsen av en lang kritisk etterkrigstradisjon. Marcuse (1968) er opptatt av at individualiteten undertrykkes i det moderne samfunnet. Han beskriver mekanismer som skaper intellektuell og politisk ensretting og fravær av reell opposisjon.

I dette samfunnet utvikler produksjonsapparatet seg til å bli så totalitært at det bestemmer ikke bare de sosialt nødvendige yrker, evner og holdninger, men også individuelle ønsker og behov. (Marcuse 1968:17)

Riesman (1961) bruker betegnelsen «det gruppestyrte menneske» for å beskrive modernitetens sosiale karakter eller personlighetstype. Det gruppestyrte menneske er hele tiden på jakt etter anerkjennelse og etter å gjøre andre til lags. Han foregriper på denne måten narsissismedebatten. Riesmans samtidige, Erich Fromm, diskuterer frihetens tvetydighet. Frihet er ikke bare fravær av ytre tvang og autoritet, men produserer også det han kaller moralsk ensomhet, maktesløshet og ubetydelighet. Konformitet er den fluktmekanisme «som flertallet av normale individer finner i det moderne samfunnet» (Fromm 1965:130).

For å si det kort, opphører individet å være seg selv; han antar helt ut den personlighet som kulturmønsteret foreskriver; og han blir derfor nøyaktig slik som alle andre er og som de venter at han blir. Misforholdet mellom «jeg» og verden forsvinner og dermed den bevisste frykten for ensomhet og maktesløshet. (Fromm 1965:130)

Nivåslutninger

Oppsummert synes oppfatninger om moderne identitetskonstruksjon tolket i tråd med Giddens og Beck, som en særskilt refleksiv prosess, å bygge på tre forutsetninger:

1. De store overordnede fortellingene som kan gi livet mening, retning og tilknytning, ut over den enkeltes lille tarv for å klare seg i livskampen, er borte i den globaliserte postmoderne eller høymoderne tid.
2. Raske teknologiske og sosiale endringer gir økende differensiering og fragmentering. Konsekvensen er at ungdom i stigende grad er tvunget til å foreta valg uten støtte i tradisjon og sosial bakgrunn.
3. De valgene ungdom foretar, skjer under innvirkning av et globalt trusselbilde. Risiko er ikke lenger knyttet til det enkelte individ, men til farer som ikke kjenner geografiske grenser og som kan utslette alt liv.

Konsekvensen av disse tre forutsetningene er at moderne ungdom framstår som velgende, besluttende og refleksive individer, som selv skaper og konstruerer sin identitet. Hver for seg og samlet er alle disse påstandene vanskelige. For det første er det problematisk å trekke et skille mellom individuelle og globale risikoer. Dessuten kjente menneskene også tidligere til farer som krysset landegrenser, og som individet vanskelig kunne håndtere eller gardere seg mot på egen hånd. Det er nok å nevne krig, epidemier og hungerkatastrofer. Beck bruker mat som eksempel på nye farer, og påpeker at det er usikkerhet knyttet til hva vi får i oss. Det var vel også tidligere knyttet usikkerhet til konsekvenser av å spise ulike typer mat, selv om både teknologien og kunnskap om årsaksforhold manglet. For 130 år siden skrev Garborg:

*Og ikke sandt – det er forfærdeligt med den videskap? Den foruroli-
ger os bestandig. Jeg kan ikke spise en bid brød uden at plages av
theorien om fordøjelsen. Jeg kan ikke drikke et glas vand uden at
tænke på alle de millioner av væmmelige og sælsomme kryb, det
sannsynligvis indeholder.* (Garborg 2001 [1872]:31)

Det er neppe noen ny historisk erfaring for individet å befinne seg i et univers av begivenheter, som det ikke helt forstår, og som virker truende. Slike opplevelser har til alle tider vært viktige komponenter i all religiøs mytedannelse og kosmologi.

Den neste innvendingen handler om nivåslutninger. Det er ikke nok å vise til at kunnskaps- og teknologiutviklingen innebærer framveksten av

global usikkerhet, risiko og nye handlingsbetingelser. Dersom trusselbildet skal ha konsekvenser for identitetsdannelsen, må farene være subjektivt erkjent og nedfelle seg som motivasjons- eller handlingsstrukturer i det enkelte individ. Giddens (1992) avviser denne typen innvendinger ved å hevde at han setter søkelyset mot handlingsbetingelser og ikke selve handlingene. Dette er imidlertid en vanskelig omgåelse fordi han til handlingsbetingelser knytter en påstand om en ny og særskilt refleksivitet.

I hvor stor grad pågår det en debatt i ungdomsmiljøene om dioksiner, radioaktiv forurensning eller global oppvarming? Er engasjementet i slike debatter mer intense i dag, sammenlignet med de diskusjonene som ble ført på 1950- og 1960-tallet, under den kalde krigen, om farene for atomkrig og atomopprustning? Skogen (2001) har gjennomført en studie av ungdommens miljøengasjement i en mindre bygdekommune. Hans konklusjon er at ungdom i liten grad er opptatt av slike globale spørsmål.

Generelt er det nærliggende å tenke seg at ungdom som vokser opp i dag, sammenlignet med tidligere generasjoner, snarere opplever trygghet enn usikkerhet. I motsetning til Beck legger Inglehart (1990), med sin teori om et kulturelt skifte i vestlige industrisamfunn, vekten på at moderniteten eller postmaterialismen representerer en ny trygghet for individet. Materiell trygghet, sikkerhet og stabilitet er verdier som var viktigere å oppnå for tidligere ungdomsgenerasjoner. Den eldre generasjonen henger igjen i tradisjonell tenkning omkring økonomisk vekst og personlig sikkerhet, mens selvrealisering, kreativitet og myke verdier vil være typiske verdier dagens ungdom verdsetter.

Et tilsvarende nivåproblem oppstår når det gjelder oppfatningen om at dagens ungdom stilles «overfor et utall av motstridende krav» (Beck 1997:117) innenfor en kompleksitet som tvinger individet til å opptre velgende og besluttende. I hvilken grad nedfeller makronivåets kompleksitet seg som eksistensiell refleksiv tvil og usikkerhet hos de unge? Tar den enkelte unge dette utallet av motstridende inntrykk og krav inn over seg? Er norsk ungdom (og voksne) opptatt av borgerkrigen i Sierra Leone, flyktningproblemet på Afrikas horn eller verdens befolkningsvekst? Evnen til selektiv persepsjon, og til å velge bort, er svært stor. Uten en slik evne til seleksjon ville livet vært uutholdelig.

De store valgene ungdom står overfor, handler ofte om utdanning og karrierevei. Generelt er oppslutningen om verdier knyttet til skolegang, utdanning og karriere stor blant dagens unge (Øia 1998). Samtidig har ungdom flest liten interesse for tradisjonelle yrker knyttet til jordbruk, fiske og industri. Opplevs valgene av utdanningsretninger som positive, men ulike veier til det samme målet, eller representerer ulike utdanninger

tvært om forskjellige verdsett og identitetsformer? I den utstrekning de unge lar karakterer bestemme utdanningsretning, kan det vanskelig være snakk om valg i det hele tatt. Da bare blir det slik. De færreste utdanningsretninger er irreversible i den forstand at de bare gir en mulig karriereretning. Moderne valg har ofte noe midlertidig knyttet til seg. Alltid er det minst to utganger og flere veier som fører videre. Selv noe så skjebnetungt som å finne seg en livspartner, bygge seg et hjem, eller emigrere til Australia eller Argentina kan lett reverseres.

Det er liten grunn til å tro at tidligere generasjoners unge unngikk å stå overfor skjebnetunge beslutninger og veiskiller med store konsekvenser for senere livsløp. Er de valgene den enkelte unge i dag må foreta større, mer konsekvensrike og mer irreversible enn tidligere – eller er moderne valg som å velge mellom Coop og Rema? Innpakningen er forskjellig, men innholdet smaker det samme? Dersom de unge tar usikkerheten inn over seg, er det mest sannsynlig at de søker det sikre, trygge og konvensjonelle.

Identitet uten grenser og uten motstand

Hva skjer med identiteten og personligheten i et samfunn som er grenseløst og motstandslost, i denne underlige kombinasjonen av frihet og avmakt? Det er en sterk uttalt ideologi blant dagens ungdom om å «være seg sjøl» og forskjellig fra alle andre. Individualisme som ideologi eller selvforståelse innebærer likevel ikke at de enkelte unge er ulike hverandre langs dimensjoner som autensitet eller originalitet. Et slikt behov for å flagge sin egen genuinitet kan like gjerne uttrykke manglende eller usikker identitet. Når «alle» bærer på en slik selvforståelse, blir dette snarere noe som understreker likheten og ikke forskjellene. Barn og unge er under et sterkt kommersielt press som hele tiden understreker deres rolle som konsumenter. Det opplevde behovet for å ha de rette merkevarene er stort. Merkevarer med rett symbolverdi, subkulturelle tegn og uttrykk eller kollektive masseopp-tredender i form av russefeiring og fotballfans kan tolkes som jakt på identitet. Dette vil likevel være en svak og usikker identitet som krever ytre former for bekreftelse. Slike fenomener kan like gjerne tolkes som en flukt fra friheten i retning av det gruppestyrte, konforme mennesket.

De unges dyrking av forskjellighet beveger seg innenfor felles koder og forståelsesrammer hvor det settes klare grenser. Toleransenivået for avvik er ikke stort. Brytes kodene, da er den det gjelder enten en nerd, helt Mongo eller en Elling. Det er særdeles viktig for selvforståelsen hva andre mener. Satt på spissen: Alle er forskjellige, men de er det på samme måte.

Jeg sitter i klasserommet og skuer ut over en eneste stor saueflokk. Alle gjør akkurat det samme hele tiden, og ingen tør å skille seg ut. De går i like klær og deler musikksmak. Jeg sier «de», for jeg er nemlig ikke en av dem, Jeg er meg selv!¹

Housemusikken og dansen kan stå som eksponenten for denne kombinasjonen av at alle vil være individer og genuine, samtidig som de er helt like alle andre. De danser den samme dansen, etter de samme rytmene, i det samme kostymet, men hver for seg. Likevel, selv om de danser hver for seg i sin egen rus, er de samtidig i en felles opplevelse. Noen er utenfor og ikke en del av dem – men det er et flyktig fellesskap som dunster bort når rytmene stilner. Poenget er at i dette individualitetens vakuum kan de spektakulære og lett synlige ungdomskulturene fylle et behov både for å oppleve fellesskap og subkulturell tilhørighet.

Ungdom lever åpenbart i en verden fylt av mange inntrykk. Gjennom TV-ruta kan de se glimt fra dyrelivet på Galapagos, oppleve sultne barn og flyktninger i Afrika, følge med i amerikanske valgkamper, høre om global oppvarming, nye dopingskandaler og verdensrekorder i friidrett. «Flimmersamfunnet» er introdusert som begrep. Men flimmes er nettopp kjennetegnet ved at det ikke er mulig å oppfatte noe, altså fravær av budskap. I hvor stor grad tar ungdom disse inntrykkene inn over seg? Skapes det engasjement, eller har nyhetsbildet blitt dagligdags, fylt av gjentakelser, bekræftelser og en del av en gigantisk underholdningsindustri?

Engasjement forutsetter til en viss grad nærvær av konkurrerende verdisystemer. Det må være noen å hate og noe å elske. Blir de unge konfrontert med ulike verdisett og posisjoner, eller blir de innenfor små variasjoner fortalt de samme meningene og vist de samme bildene hele tiden? Det kan synes som om kampen mellom de politiske prinsippene, ideologiene og livsanskuelsene er byttet ut med en form for «etablert konsensus». De frivillige organisasjonene, som tidligere representerte dype samfunnskonflikter og kulturelle strømninger i nasjonen, lever en skyggetilværelse med sviktende medlemsoppslutning og engasjement. Legges ungdommens valgdeltagelse og oppslutning om politiske organisasjoner til grunn, kan det se ut til at den meningsdannelsen som foregår i dette feltet, er mindre betydningsfull for ungdommens identitetsdannelse nå enn tidligere. Av førstegangsvelgerne ved lokalvalgene i 1999 var to av tre hjemmesittere. Fra 1971 til 1999 sank valgdeltakingen blant de under 30 år med 20 prosentpoeng.

Det er nærliggende å se koblinger til ungdommens subjektivisme, deres manglende kollektive engasjement og deres frihetsideologi som bærende ideer under en altomfattende kapitalisme, en seirende kapitalisme uten mot-

stand og opposisjon, og derfor uten behov for sin egen begrunnelse. Motstykket er avmakt og «often radical changes, by forces well beyond his or her control or even understanding» (Craib 1998:2). Kapitalismen trenger, i mangel på behov for forsvar og begrunnelse, ikke noe annet enn den totale frihet, frihet fra moral, grenser, stater, kollektiver og fagforeninger. Inn i dette innbys det til mange stiler og trender, spesielt stiler og trender som er omsettelige på et marked, men ikke like mange og tydelige verdiforankringer.

Spørsmålet blir hvilke konsekvenser fraværet av reell opposisjon og tydelige referansepunkter har å si for utvikling av identitet og personlighet. Mead legger vekt på at identiteten springer ut av sosiale erfaringer og opplevelser knyttet til identifisering, og samtidig avgrensning i forhold til det han kaller «signifikante andre». Paradokset ligger i at utvikling av sterke identiteter, og dermed personligheter, til en viss grad forutsetter nærvær av og opplevelse av sterke fellesskap. Paradokset ligger også i at en egosentrisk livsholdning ikke fremmer bekymring eller angst for nye trusselbilder «i et globalt rom av usikkerhet» (Beck 1997:117). Individets «refleksive» uro vil ikke dreie seg om klimaendringer, befolkningsvekst, radioaktiv forurensning, bioteknologiens totalitære og rasehygieniske muligheter, nye bakteriologiske våpen eller atomkrig. I stedet er det grunn til å anta at de nære ting, som redselen for å få kreft, bli smittet av kugalskap, eller bli HIV-positiv, inntar en større plass i bevisstheten.

Aksel Sandemose, – hva har han med dette å gjøre? Mannen, som nedskreiv janteloven, var en steil, kranglete og alkoholisert individualist. Som «sin faders hevner» var han på samme tid overbevist sosialist og opprører. Det er vanskelig å se noen motsetning hos Sandemose mellom å forholde seg til arbeiderbevegelsen, som meningsdannende kollektiv, og egen individualitet. Påstanden denne artikkelen slutter med er at frihet i betydning fravær av ytre tvang og maktbruk utgjør et moralsk og politisk budskap. Frihet som fravær av sosiale kollektiver og forpliktelser produserer derimot tomhet og moralsk ensomhet.

Noter

1. Hentet fra Dagbladets debattspalte for ungdom: Sterke meninger. 1.8.1997. «Som Sauer». Undertegnet Dagros (CD-ønske: Most Wanted Rock).

Litteratur

- Beck, Ulrich (1997). *Risiko og frihet*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Beck, Ulrich (2000). Living Your Own Life in a Runaway World: Individualisation, Globalisation and Politics. I Hutton, W. og A. Giddens (red.): *On the edge. Living with global capitalism*. London: Johnatan Cape.
- Bourdieu, Pierre (1995). *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.
- Christie, Nils (1968). *Hvis skolen ikke fantes*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Cohen, Phil (1997). *Rethinking the Youth Question. Education, Labour and Cultural Studies*. London: Macmillan.
- Craib, Ian (1998). *Experiencing Identity*. London: Sage.
- Durkheim, Emile (1984). *The Division of Labour in Society*. London: Macmillan.
- Fornäs, Johan (1992). Otherness in youth culture. I Palmgren, C., K. Lövgren, og G. Bolin (red.): *Ethnicity in Youth Culture*. Stockholm: Youth Culture at Stockholm University.
- Fromm, Erich (1965). *Flukten fra friheten*. Oslo: Pax.
- Frønes, Ivar (1985). Ny pubertet og nødvendig læreprosesser. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 6.
- Frønes, Ivar (1998). *Den norske barndommen*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Furlong, Andy og Fred Cartmel (1997). *Young People and Social Change. Individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open University Press.
- Garborg, Arne (2001 [1872]). Nåde for illusjonerne! I Garborg, A.: *Skrifter i samling. Artiklar og essay 1871–1890*. Oslo: Aschehoug.
- Giddens, Anthony (1992). Review symposium – Giddens, Anthony on modernity – commentary on the reviews. *Theory, Culture and Society*, 9 (2): 171–174.
- Giddens, Anthony (1994). *Modernitetens konsekvenser*. København: Pax.
- Hansen, Marianne N. (1995). *Class and Inequality in Norway. The Impact of Social Class Origin on Education, Occupational Success, Marriage and Divorce in the Post-War Generation*. Dissertation (dr. philos). Oslo: Universitetet i Oslo/Institutt for samfunnsforskning.
- Hellesnes, Jon (1994). *På grensa: Om modernitet og ekstreme tilstandar*. Oslo: Samlaget.
- Hellesnes, Jon (1995). Estetikk, epistemologi og etikk i postmodernismen. I Hviid Nielsen, T. (red): *Tidens verdier. Variasjoner over moral og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Hellevik, Ottar (2001). Velstandsvekst og verdiutvikling. I Baldersheim, H, B. Hagtvedt og K. Heidar (red.): *Statsvitenskapelig utsyn. Politiske tema og tenkemåter i en oppbruddstid*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Inglehart, Ronald (1990). *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Marcuse, Herbert (1968). *Det en-dimensjonale menneske*. Oslo: Pax.
- Mead, Georg Herbert (1962). *Mind, Self, and Society: from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Riesman, David (1961). *The Lonely Crowd*. New Haven: Yale University Press.
- Sande, Jakob (1945). *Guten og grenda, dikt*. Oslo: Gyldendal.
- Sandemose, Aksel (1970 [1933]). *En flyktning krysser sitt spor*. Oslo: Aschehoug.
- Sandemose, Aksel (1976). Du spør. Maidagen 1933. I Larsen, P. og T. Skjævesland (red.): *Aksel Sandemose Bakom står hin Onde og hoster så smått. Artikler om samfunn og politikk 1933–1965 i utvalg*. Oslo: Aschehoug.
- Sartre, Jean-Paul (1978). Serialitet. I Østerberg, D. (red.). *Handling og samfunn*. Oslo: Pax forlag.
- Seip, Anne-Lise (1984). *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740–1920*. Oslo: Gyldendal.
- Sernhede, Ove (1996). *Ungdomskulturen och de Andra – Sex essäer om ungdom, identitet och modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Skogen, Ketil (2001). *Risiko i et trygghetssamfunn. En hverdagshistorie fra Trysil*. Sosiologisk tidsskrift.
- Steinsland, Gro og Preben Meulengracht Sørensen (1994). *Menneske og makter i vikingenes verden*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Zetterberg, Hans (1981). *The Legitimacy Crisis of the Welfare State and the Change in Systems of the 1980s*. Stockholm.
- Ziehe, Thomas (1982). *Om narcissismens sårbarhet*. København.
- Weber, Max (1973). *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd*. Oslo: Gyldendal.
- Wyn, Johanna og Rob White (1997). *Rethinking Youth*. London: SAGE Publications.
- Øia, Tormod (1998). *Generasjonskløften som ble borte. Ungdom innvandrere og kultur*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Østerberg, Dag (1974). *Emile Durkheims Samfunnslære*. Oslo: Pax.

English summary

Aksel Sandemose and modern self-identity

This article discusses premisses for self-identity in modern society based on a critical examination of some of the main perspectives inherent in Beck and Giddens. Contrary to Beck and Giddens, who argue that in the face of global insecurity new types of reflexive identities develop, this article presents a perspective of continuity.